

Надія ТРУШ,

orcid.org/0000-0001-5805-515X

кандидат наук із фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри професійної освіти та інноваційних технологій
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(Івано-Франківськ, Україна) nadiia.trush@ukr.net

СУПРОВІД НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглянуто аспекти супроводу навчання студентів з особливими освітніми потребами у вищих навчальних закладах як системи заходів, яка має забезпечити рівний доступ до навчання. У вирішенні проблем означених студентів важливим є здійснення активних заходів щодо поліпшення їхньої життєдіяльності, об'єднання зусиль держави та роботодавців, пріоритетною складовою частиною яких є забезпечення права на освіту й створення всіх умов для її здобуття.

Вища освіта для студентів з обмеженими освітніми можливостями в умовах інклюзії обов'язково має супроводжуватися індивідуальним підходом. У кожного такого студента є певні особливості та функціональні обмеження, що ускладнюють процес навчання в інтегрованому середовищі та їхню соціалізацію. Реформування системи освіти для дітей з особливими потребами відбувається з урахуванням прогресивних світових тенденцій, від інституалізації до інклюзії. У сучасних умовах важливими є підготовка і перепідготовка кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Спеціальна освіта базується на демократичних цінностях, серед яких виділяють забезпечення рівного доступу до якісної освіти, право вибору особами з інвалідністю різних типів навчальних закладів, форм навчання, зростання мережі навчально-реабілітаційних центрів, розширення практики інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти, загальноосвітніх школах та вищих навчальних закладах, посилення корекційно-розвивального компоненту в оновленому змісті навчання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до державних стандартів і програм.

Спеціальна освіта України має на меті забезпечити кожній дитині з особливими потребами доступність навчання, альтернативність форм та закладів освіти, здобуття надалі бажаного освітнього рівня і водночас забезпечення необхідного корекційно-реабілітаційного та психолого-педагогічного супроводу.

Ключові слова: студенти з особливими освітніми потребами, освітній простір, спеціальна освіта, інклюзія.

Nadiia TRUSH,

orcid.org/0000-0001-5805-515X

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports,
Associate Professor at Department of Professional Education and Innovation Technologies
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) nadiia.trush@ukr.net

STUDYING SUPPORT OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN A MODERN EDUCATIONAL SPACE

The article deals with the aspects of supporting students with special educational needs in higher education as a system of activities that should ensure equal access to education. In addressing the problems of these students, it is important to take active measures to improve their lives, unite the efforts of the state and employers, whose priority is to provide the right to education and to create all conditions for its obtaining.

Higher education for students with disabilities in inclusion must be accompanied by an individual approach. Each such student has certain features and functional limitations that complicate the process of learning in an integrated environment and their socialization. The reform of the education system for children with special needs is taking into account progressive world trends, from institutionalization to inclusion. In today's context, training and retraining of employees who works with children with special educational needs is important.

Special education is based on democratic values which include the provision of equal access to quality education, the right of choice for persons with disabilities of different types of educational institutions, forms of education; growth of the network of training and rehabilitation centers, expanding the practice of inclusive education in pre-school, secondary and higher education institutions, strengthening the correctional and developmental component in the updated content of teaching children with special educational needs in accordance with state standards and programs.

Special education in Ukraine aims to provide every child with special needs accessibility to education, alternative forms and institutions of education, obtaining the desired educational level and at the same time providing the necessary corrective-rehabilitation and psychological-pedagogical support.

Key words: students with special educational needs, educational space, special education, inclusion.

Постановка проблеми. За даними ООН, кількість людей із психічними та фізичними порушеннями становить 1/10 всього населення нашої планети. Дані ВООЗ свідчать, що це число сягає 13% і тенденції до зменшення не передбачається. Щодо України, то кількість осіб з обмеженими можливостями, за даними експертів, становить близько 6 мільйонів осіб різних груп захворювань. Серед таких осіб багато працездатної молоді.

У вирішенні проблем громадян з особливими потребами важливим є здійснення активних заходів щодо поліпшення їхньої життєдіяльності, об'єднання зусиль держави та роботодавців, пріоритетною складовою частиною яких є забезпечення права на освіту й створення всіх умов для її здобуття.

Спеціальна освіта України має на меті забезпечити кожній дитині з особливими потребами доступність навчання, альтернативність форм та закладів освіти, здобуття надалі бажаного освітнього рівня і водночас забезпечення необхідного корекційно-реабілітаційного та психолого-педагогічного супроводу.

Супровід навчання студентів з особливими потребами – це система заходів, яка має забезпечити рівний доступ до навчання, тобто мінімізувати проблеми студентів з особливими потребами у навчанні.

Аналіз досліджень. Вища освіта для студентів з обмеженими освітніми можливостями в умовах інклюзії обов'язково має супроводжуватися індивідуальним підходом. У кожного такого студента є певні особливості та функціональні обмеження, що ускладнюють процес навчання в інтегрованому середовищі та їхню соціалізацію.

Дослідженням питань супроводу та соціальної інтеграції людей з особливими потребами як початкової стадії соціальної інтеграції займалися І. Іванова, Л. Борщевська, Л. Зіброва, Н. Софій, Л. Никонова, І. Єрмакова, А. Капська, П. Таланчук, Г. Оникович та інші вчені.

У педагогічній літературі акцентують на спеціальній освіті, досліджуючи закономірності розвитку людей з особливими потребами. Доступності вищої освіти для осіб з особливими потребами та перспективам впровадження інклюзивного навчання присвячено праці Н. Ашиток, С. Ковтун, А. Колупаєвої, І. Малишевської, М. Чайковського та інших науковців.

А. Колупаєва зазначає, що за 1991–2016 рр. освіта дітей з особливими потребами зазнала істотних трансформаційних змін – від інституалізації до інклюзії (Колупаєва, 2016).

Стратегічним завданням залишається створення в країні альтернативних моделей психо-

лого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання дітей з особливими потребами, рівня і діапазону освітніх потреб.

В. Засенко стверджує, що в основу такого підходу має бути покладено два принципи: унеможливлення «відриву» дитини від сім'ї й суспільства, сприяння природному процесу її соціалізації та розробку й апробацію альтернативних моделей спеціальної освіти й надання змоги батькам дітей з особливими потребами обирати форму і вид майбутньої освіти (Засенко, Колупаєва, 2014).

Навчання у вищих навчальних закладах для студентів з особливими освітніми потребами стає пріоритетним напрямом для законодавчого, соціально-економічного та культурного розвитку в Україні. Соціальний супровід студентів з особливими освітніми потребами є однією з технологій соціальної роботи.

У процесі досліджень студентського середовища, проведеного Т. Гребенюк, виявлено труднощі, з якими стикаються студенти з вадами зору, а саме: дидактичні (велике навчальне навантаження, невміння конспектувати лекції, недостатня підготовленість методів навчання до потреб незрячих, несформовані уміння самостійної роботи), побутові (проблеми з орієнтацією в просторі та самообслуговуванням) та соціально-психологічні (проблеми у встановленні міжособистісних контактів та комунікації).

З означеними проблемами стикаються не лише студенти з вадами зору, а й вся молодь з інвалідністю, яка починає навчатися у закладі вищої освіти. У поведінковій, нервово-особистісній, інтелектуальній, афективній сферах таких студентів прослідковується низка відхилень та формується низька самооцінка та адаптаційний потенціал. Зазначені проблеми надалі впливають на навчальний процес і ставлять студентів з особливими потребами на меншопортівні позиції в плані забезпечення робочим місцем, адаптації до соціальних умов.

Мета статті – теоретичний аналіз та визначення завдань і технологій організації супроводу молоді з особливими освітніми потребами в навчальному середовищі вишів України.

Виклад основного матеріалу. Нині спеціальна освіта в Україні реформується з урахуванням специфічних світових тенденцій змін від диференціації до інтеграції.

Спеціальна освіта базується на демократичних цінностях, серед яких виділяють забезпечення рівного доступу до якісної освіти, право вибору особами з інвалідністю різних типів навчальних закладів, форм навчання; зростання мережі

навчально-реабілітаційних центрів, розширення практики інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти, загальноосвітніх школах та вищих навчальних закладах, посилення корекційно-розвивального компоненту в оновленому змісті навчання дітей з особливими освітніми потребами відповідно до державних стандартів і програм.

Виділяємо проблеми соціального плану, які потребують негайного вирішення, а саме: подолання соціальної ізоляції інвалідів, обмеженість в можливості їх спілкування, організації їх дозвілля, навчання, в можливості пошуку заробітків. Серед проблем психологічного плану виділяємо підвищену тривожність, залежність, уникання як типовий спосіб спілкування, сором'язливість, пов'язану з неповноцінністю, почуття образи, занижену самооцінку, стереотипність поведінкових реакцій, почуття вини тощо.

Задля забезпечення універсальності, рівності та відкритості вишів України для студентів з особливими потребами необхідно розробити чітку систему співпраці між структурними підрозділами як ВНЗ, так і соціальних служб.

Супровід навчання студентів з особливими потребами здійснюється за такими напрямками: технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійна адаптація та реабілітація (Безпалько, 2003).

Технічний супровід має компенсувати функціональні обмеження студентів і забезпечити принцип доступності до якісної вищої освіти всім студентам, незалежно від виду нозології та ступеня важкості захворювання.

На всіх етапах технічного супроводу передбачається індивідуальний супровід студентів з особливими потребами з метою допомоги людині з інвалідністю в розв'язанні індивідуальних проблем опанування навчальних дисциплін. Технічний та тьюторський супровід здійснюється відділом спеціальних технологій навчання, фахівцями технічної служби і студентами.

Супровід розпочинається з моменту звернення людини з особливими потребами до університету й охоплює процеси підготовки до вступу та навчання у ВНЗ. Усі вищеозначені складники системи супроводу вступають у дію поступово і можуть діяти одночасно, доповнюючи одна одну.

Супровід навчання студентів з особливими потребами – це система заходів, яка має забезпечити рівний доступ до навчання, тобто знищити або мінімізувати проблеми студентів з особливими потребами у навчанні.

У процесі впровадження системи супроводу навчання студентів з особливими потребами заклад вищої освіти має враховувати психофізичні особливості та проблеми навчання людей різних нозологій, їхні потреби в компенсації сенсорних вад, що заважають сприймати навчальний матеріал, соціально-психологічні фактори, що ускладнюють інтеграцію студентів у ВНЗ, потреби у фізичній реабілітації тощо.

В Україні науковцями, практиками і управлінцями проводиться значна робота з оптимізації і підвищення ефективності процесу навчання дітей з особливими освітніми потребами, яка забезпечує цей процес від концептуальних підвалин до навчальних і корекційних програм, підручників і посібників.

Щоб забезпечити інклюзію студента з особливими потребами у навчально-виховний процес, передусім варто врахувати і максимально компенсувати труднощі сприйняття навчального матеріалу студентами із сенсорними вадами.

У кожному індивідуальному випадку важливо чітко уявляти, яким чином студенту зручніше сприймати матеріал: візуально, на слух, тактильно. Відповідно, варто підготувати методичне і дидактичне забезпечення навчального матеріалу. Конспекти лекцій, вказівки до виконання практичних і лабораторних робіт, тестові завдання мають бути підготовлені в паперовому, аудіо- та електронному форматах.

Навчальні аудиторії мають бути обладнані спеціальними технічними засобами: активними дошками, мультимедійною технікою, копіювальними приладами, системами підсилення звуку. Водночас студенти можуть використовувати індивідуальні технічні засоби, зокрема диктофони, слухові апарати, ноутбуки.

На сучасному етапі інклюзія неможлива без впровадження в навчальний процес та позааудиторну діяльність інформаційних та комп'ютерних технологій. Вирішальна роль у створенні в університеті інклюзивно-освітнього середовища відводиться викладачу. Успіхи студентів з особливими освітніми потребами залежать від розуміння їхніх потреб, надання кваліфікованої допомоги, доброзичливості, людяності та чуйності викладачів.

Важливим є формування інклюзивної компетентності викладачів, що зумовлює здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби студентів і забезпечуючи включення студента з обмеженими можливостями здоров'я в освітнє середовище вищого навчального закладу та створення умов для його розвитку і саморозвитку.

Запорукою успішної інклюзії студентів з особливими освітніми потребами є спеціальна підготовка викладачів до роботи в інтегрованих групах, яка передбачає ознайомлення з функціональними відмінностями, особливостями психофізичного розвитку студентів та сприйняття ними навчального матеріалу, методиками викладання навчальних дисциплін, та сприйняття ними навчального матеріалу, методиками викладання навчальних дисциплін та кращим світовим досвідом інклюзії таких студентів.

В Україні поступово впроваджується модель інтеграції осіб з інвалідністю в освітню сферу, що відбувається шляхом індивідуалізації та адаптації навчальних планів та програм до потреб і можливостей таких категорій громадян, пристосування навчального обладнання, підготовки професорсько-викладацького складу до роботи зі студентами з особливими потребами, забезпечення фізичної доступності навчальних корпусів тощо.

В умовах інклюзивного навчання сам викладач має повною мірою володіти знаннями про певні можливі психофізичні вади розвитку студента, який виявить бажання навчатися в закладі вищої освіти. Готовність викладача допомогти студенту з обмеженими освітніми можливостями та бажання розкрити його здібності дасть

зможу зробити процес навчання ефективнішим та успішнішим.

Висновки. Реформування системи освіти для дітей з особливими потребами відбувається з урахуванням прогресивних світових тенденцій – від інституалізації до інклюзії. Забезпечення прав дітей з особливими потребами розвитку на якісну освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і підтримку ще не стали питаннями особливої уваги. У сучасних умовах важливими є підготовка і перепідготовка кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

В університеті варто здійснити низку організаційних заходів: створення спеціалізованої матеріально-технічної бази, безбар'єрного освітнього середовища, в якому приміщення, техніка і навчальний матеріал доступні для всіх студентів; надання можливості вибору форми навчання; наближення освітніх послуг до місць проживання маломобільних студентів; підготовка адаптованого навчально-методичного забезпечення для студентів різних нозологій; перепідготовка викладачів, впровадження спеціальних інформаційних і педагогічних технологій; адаптація викладачів і студентів до інтегрованого освітнього середовища, формування в колективі толерантного ставлення і розуміння проблем людей з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах та таблицях : навч. посібник. Київ, 2003. 134 с.
2. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3 (71). С. 20–29.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ, 2016. 152 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-книга, 2009. 272 с.
5. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. Київ, 2013. 72 с.

REFERENCES

1. Bezpalko O. Sotsialna pedahohika v skhemakh ta tablytsiakh [Social pedagogy in diagrams and tables]. Kyiv, 2003, 134 pp. [in Ukrainian].
2. Zasenکو V., Kolupaieva A. Dity z osoblyvymy potrebamy: priorytetni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi osvity, sotsialnoho zakhystu y okhorony zdorovia [Children with special needs: priority directions of the state policy of Ukraine in the field of education, social protection and health care]. 2014. Nr 3 (71). Pp. 20–29 [in Ukrainian].
3. Kolupaieva A. A., Taranchenko O. M. Inkluzivna osvita: vid osnov do praktyky : monohrafiia [Inclusive education: from the basics to practice : a monograph]. Kyiv, 2016, 152 pp. [in Ukrainian].
4. Kolupaieva A. A. Inkluzivna osvita: realii ta perspektyvy : [monohrafiia] [Inclusive Education: Realities and Perspectives : monograph]. Kyiv, 2009, 272 pp. [in Ukrainian].
5. Talanchuk P. M. Suprovid navchannia studentiv z osoblyvymy potrebamy v intehrovanomu osvitnomu seredovishchi [Supporting the education of students with special needs in an integrated educational environment]. Kyiv, 2013, 72 pp. [in Ukrainian].